

M. Muzaffer Hüseyin Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Rûşen* (nşr. M. Hüseyin Rûknâde-i Âdemiyet), Tahran 1343 hş., s. 901-905; Browne, *LHP*, IV, 264-265; Storey, *Persian Literature*, 1/1, s. 314-316; 1/2, s. 1282; M. Ali Hazin, *Tezkire-i Hazin*, İsfahan 1334 hş., s. 46-51; H. Ethé, *Târîh-i Edebiyyât-ı Fârsî* (trc. Rızâzâde Şafak), Tahran 1337 hş., s. 200; Münzevî, *Fihrist*, III, 1898-1899; VI, 2598-2599, 4334; Bahâr, *Sebksînâsî*, Tahran 1349 hş., III, 276-279; Safâ, *Edebiyyât*, V/2, s. 1346-1351; Ahmed Gülçin-i Meânî, *Tezkire-i Peymâne*, Tahran 1368 hş., s. 566-570; M. Ali Hüseyinî, "Vaḥîd-i Kâzvinî", *Vârlık*, sy. 122-123, Tahran 1380 hş., s. 4-8; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muîn), IX, 13508-13509; Kathryn Babayan, "Emâd-al-Dawla, Waḥîd Qazvinî", *Elr.*, VIII, 337-338; Munibur Rahman, "Tâhîr Waḥîd", *El²* (İng.), X, 104; Saîd Mîr Muhammed-i Sâdık, "Târîḥ-i Cihân'ârâ-yı 'Ab-bâsî", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 214-215.

ADNAN KARAIŞMAİLOĞLU

TÂHİR-BÜSELİK

(طاهر بوسلك)

Türk müzikisinde
bir birleşik makam.

Türk müzikisinde düğâh perdesinde karar eden "büselikliker" grubuna dahil olup tâhîr gibi inici karakterde bir makamdır. Bu makam tâhîr makamı dizisine yerindeki büselik dizi veya beşlisinin eklenmesiyle meydana gelir; yani tâhîr makamının icrasından sonra düğâh perdesinde büselik dizisi veya beşlisiyle karar eder. Dolayısıyla tâhîr-büselik makamı birleşik bir makamdır ve III. Selim devri bestekârlarından Küçük Mehmed Ağa tarafından düzenlenmiştir. Tâhîr makamı, yerindeki uşşak dörtlüsüne nevâ perdesindeki rast beşlisinin eklenmesiyle oluştuğuna göre bu diziyeye yerindeki büselik dizi veya beşlisi ilâve edilecektir.

Ancak makam tâhîr makamı gibi inici olduğundan ve tiz durak muhayyer perdesi civarından seyre başlanacağından bu perdenin üstünde bir seyir alanına ihtiyaç vardır. Bu da yine tâhîr makamında görüldüğü gibi durak perdesi üzerinde bulunan uşşak dörtlüsünün simetrik olarak

tiz durak muhayyer perdesi üzerine aynen göçürülmesiyle mümkündür; bu durumda tâhîr-büselik makamının tabii seyir alanı elde edilmiş olur.

Tâhîr-büselik makamında hâkim olan dizi tâhîr makamı dizisidir. Bu bakımdan birinci mertebeye güçlü tâhîr makamında olduğu gibi muhayyer perdesidir ve bu perdede uşşak çeşniyle makamın yarım kararı yapılır. İkinci mertebeye güçlü ise yine tâhîr makamındaki gibi nevâ perdesidir ve bu perdede rast çeşniyle asma karar yapılır. Bu perdede bazan eviç yerine acem perdesi kullanılarak inilirse büselik çeşniyle de asma karar yapılabilir. Bu makamda da nâdiren nevânın birinci, muhayyerin ikinci mertebeye güçlü olarak kullanıldığı eserler görülebilir. Diğer asma kararlar yine tâhîr makamında olduğu gibidir. Eğer nevâ perdesine acemle inilmişse nevâda büselikli, çârgâhta çârgâhlı asma karar yapılabilir. Eviç ve segâh perdelerinde eksik segâh çeşnili asma karar imkânları mevcuttur. Tâhîr makamının karar perdesi olan düğâh bu makamda bir asma karar durumundadır ve bu perdede uşşaklı asma karar yapılır.

Tâhîr makamının icrasından sonra yerindeki büselik dizi veya beşlisine geçileceğinden bu dizinin asma kararları olan hüseyinîde kürdîli, nevâda büselikli ve hicazlı, çârgâhta çârgâhlı ve nikrizli, rastta çârgâhlı asma kararlar yapılabilir (diğer özellikler için bk. TÂHİR).

Tâhîr-büselik makamının donanımında tâhîr makamı gibi si için koma bemolü, fa için bakiye diyezi kullanılır. Büseliğe geçildiğinde yapılan değişikliklerle diğer değişiklikler eser içinde gösterilir. Makamı meydana getiren sesler pestten tize doğru, 1. Tâhîr dizisi: Düğâh, segâh, çârgâh, nevâ, hüseyinî, eviç, gerdâniye ve muhayyer. 2. Büselik dizisi: Düğâh, büselik, çârgâh, nevâ, hüseyinî, acem, gerdâniye ve muhayyer. Tâhîr-büselik makamında büselik bütün dizi halinde değil bazan sadece beşli olarak da kullanılabilir. Yerindeki uşşak dörtlüsünün simetrik biçimde tiz durak muhayyer perdesine göçürülmesiyle genişleyen tâhîr-büselik makamının yenedi büselik dizisinin yenedi olan bakiye diyezli sol (nîm-zirgüle) perdesidir. Tâhîr-büselik makamının seyriye tiz durak muhayyer perdesi civarından başlanır. Bu tiz bölgede muhayyer perdesi merkez olmak üzere perdenin iki yanındaki çeşnilerde karışık gezinilerek muhayyerde uşşak çeşnili yarım karar yapılır. Yine karışık gezinilip tâhîr makamının özellikleri belirtildikten sonra düğâh perdesinde tâhîr makamı sona erdirilir. Buradan büselik dizi veya beşlisine geçilir ve bunda da özellikleri belirtilerek gezinildikten sonra düğâh perdesinde büselik çeşnili ve yedenli tam karar yapılır.

Kemânî Rızâ Efendi'nin peşrev ve saz semâileri; Küçük Mehmed Ağa'nın devr-i kebir usulünde, "Dest-i sâkiden çekip câm-ı neşâtî cem gibi" ve çenber usulünde, "Başîma döndükçe bezm-i meyde mînâlar benim" mısralarıyla başlayan besteleri; Hamâmîzâde İsmâil Dede'nin, "Söylen ol yâre benim çeşmimi pür-âb etmesin" mısrayla başlayan ağır semâisi; Hacı Sâdulah Ağa'nın, "O gül-endam bir al şâle bürünsün yürüsün" mısrayla başlayan yürük semâisi; III. Selim'in evfer usulünde, "Güzel gel meclise tenhâ", Ahmet Irsoy'un aksak usulünde, "Seni candan severim aşkına kurbân olurum", Bestenigâr Ziyâ Bey'in müsemmen usulünde, "Nîm nigâha kâil oldum yok mudur bir harf atış", Şeyh Abdülbaki Baykara'nın devr-i hindî usulünde, "Parladıkça pîş-i çeşmimde münevver gözlerin" mısralarıyla başlayan şarkıları ile Selâhattin Demirtaş'ın düyek usulünde, "Ge-

Tâhir-büselik
makamı
seyir
örneği

ce gündüz diyelim lâ ilâhe illallah”, Cüneyt Kosal'ın düyek + aksak usulünde, “Ol cihânın fahrinin sırrına kurban olayım” mısralarıyla başlayan ilâhileri bu makamın örnekleri arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Müsiki Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 208-209; IV, 262; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Müsiki Nazariyatı Dersleri* (nşr. Onur Akdoğan), Ankara 1991, s. 270; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Müsiki Nazariyatı ve Usûl-leri Kudüm Velveleleri*, İstanbul 2006, s. 195-196.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

TÂHİRİLER

(آل طاهر)

Horasan ve Mâverâünnehir'de
hüküm süren bir hânedan
(821-873).

Adını kurucusu Tâhir b. Hüseyin'den alır. Hânedanın atalarından Rüzeyk, mevlâsı olduğu Ebû Muhammed Talha b. Abdullah el-Huzâî ile birlikte 56 (676) yılında Horasan'a gelmiş, burada Herat haraç âmilliği ve Sistan valiliği yapan Ebû Muhammed'in yanında yetişmiştir. Rüzeyk'in oğulları Talha ve Mus'ab, Abbâsî Devleti'nin kuruluş aşamasında nakib olarak önemli hizmetler görmüştür. Mus'ab Bûşenc valiliği yapmış, daha sonra bu görevi oğlu Hüseyin yürütmüştür. Onun oğlu Tâhir b. Hüseyin, Hârûnürreşid döneminde Horasan Valisi Me'mûn'a bağlı olarak Rey valiliğine tayin edildi. Halife Emîn'in, kardeşi Me'mûn'u veliâhtlıktan azletme girişimiyle patlak veren iç mücadelede Me'mûn tarafında yer alan Tâhir b. Hüseyin, Emîn'in ordularını yenilgiye uğratarak Me'mûn'un halife olmasında önemli rol oynadı. Tâhir b. Hüseyin'in nüfuzunun artmasından endişe eden vezir Fazl b. Sehl onu hilâfet merkezindeki

siyasî mücadelelerden uzak tutmak için merkezi Rakka olan el-Cezîre, Suriye, Mısır ve Mağrib bölge valiliğine tayinini sağladı (198/814). Me'mûn 204'te (819) Tâhir b. Hüseyin'i Bağdat sâhibü'ş-şurtalığine, oğlu Abdullah'ı da onun yerine Rakka bölgesine vali tayin etti. Abdullah b. Tâhir beş yıl süren mücadelenin ardından buradaki isyanı bastırıp asayişini sağlamayı başardı.

Tâhir b. Hüseyin, bir süre sonra Halife Me'mûn'un kendisini ortadan kaldırmayı düşündüğü endişesine kapılarak Bağdat'tan uzaklaşmak için kendini Horasan bölgesi valiliğine tayin ettirdi. Böylece Tâhirîler hânedanının temelleri atılmış oldu (205/821). Tâhir b. Hüseyin iki yıl kadar süren Horasan valiliği döneminde bağımsız bir hükümdar gibi davrandı; bastırıldığı paraların üzerine Halife Me'mûn'un adını yazdırmadı, hutbelerde onun adına yer vermedi. Ancak 207'de (822) muhtemelen zehirlenerek öldürüldü. Bâbek'in, Hâricîler'in ve Zeydîler'in çıkardığı isyanlara Tâhirîler'in isyanlarının eklenmesini istemeyen Halife Me'mûn Tâhir'in yerine oğlu Talha'yı Horasan valiliğine tayin etmek zorunda kaldı. Talha b. Tâhir ölümüne kadar (213/828) Horasan'da Abbâsî hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştı, Sistan'da isyan eden Hâricîler'le mücadele etti. 214 (830) yılında aynı göreve tayin edilen kardeşi Abdullah b. Tâhir Horasan'da Hâricîler'in, Tâlekân'da Zeydîler'in isyanlarını kontrol altına aldı. Bâbek isyanını bastıran Afşin'in (Haydar b. Kâvûs) Halife Mu'tasım-Billâh nezdindeki nüfuzunun artması Abdullah b. Tâhir ile aralarında iktidar mücadelesinin başlamasına yol açtı. Abdullah b. Tâhir hem Mâzyâr b. Kârin'in Taberistan'daki isyanını bastırıp hem de Afşin'i ortadan kaldırmayı başardı.

İdare merkezini Merv'den Nişâbur'a taşıyan Abdullah b. Tâhir'in ölümü üzerine

(230/844) yerine geçen oğlu II. Tâhir b. Abdullah, Sistan bölgesindeki Hâricî isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bu dönemde Sistan çevresinde yayılmaya başlayan Kerrâmîye mezhebi Nişâbur ve çevresinde bir hayli taraftar buldu. 248'de (862) ölen Tâhir b. Abdullah'ın yerine vali tayin edilen, zevk ve eğlenceye düşkün genç ve tecrübesiz oğlu Muhammed b. Tâhir döneminde Tâhirîler, Horasan'da hâkim oldukları toprakları kaybettiler. Valilerin zulümleri halkın isyan etmesine yol açtı. Taberistan Valisi Süleyman b. Abdullah'ın zulmüne dayanmayıp isyan eden halkın Zeydîler'le iş birliği yapması Taberistan ve Rey'in Tâhirîler'in elinden çıkmasıyla sonuçlandı. Saffârî hânedanının kurucusu Ya'kûb b. Leys'in emrindeki gönüllüler ve onlara destek veren halk Sistan, Kirman ve Herat'ı ele geçirdi. Ya'kûb b. Leys, Şevval 259 (Ağustos 873) tarihinde Nişâbur'u da alarak Tâhirîler'in Horasan'daki hâkimiyetine son verdi.

Tâhirîler'in Horasan'da hüküm sürdüğü yıllarda hânedanın diğer mensupları Bağdat sâhibü'ş-şurtalığını ellerinde tutmaya devam ettiler. 204 (819) yılından itibaren aynı zamanda Bağdat'ta şurta teşkilâtının yöneticisi olan Tâhir b. Hüseyin'in Horasan valiliğine tayini üzerine teşkilâtın başına oğlu Abdullah b. Tâhir geçti. Abdullah, Rakka bölgesi valiliğine giderken Bağdat'ta yerine İshak b. İbrâhim'i bıraktı. Onun 235'te (849) ölümünün ardından Bağdat sâhibü'ş-şurtalıği konusunda oğlu Muhammed b. İshak ile kardeşi Muhammed b. İbrâhim arasında yaşanan mücadelele Tâhirîler'in Bağdat'ta etkinliğinin zayıflamasına sebep oldu. Tâhirîler'in kontrolünde bulunan Bağdat'ın yerine Sâmerrâ'nın kurulmasını ve başşehir yapılmasını sağlayan Türkler'in nüfuzunu sınırlandırmak isteyen Halife Müstaîn-Billâh'ın, Sâmerrâ'dan gizlice ayrılıp Tâhirîler'in hâkimiyetindeki Bağdat'a gitmesi Tâhirîler'le Türkler arasında bir iç savaşın başlamasına yol açtı. Mücadelenin sonunda Tâhirîler ve Halife Müstaîn-Billâh yenilgiye uğradı. Bu durum Türkler'in nüfuzunun daha da artmasına, Tâhirîler'in itibarının sarılsmasına sebep oldu. Türk kumandanlarının Halife Müstaîn'in yerine hilâfet makamına getirdikleri Mu'tez-Billâh, Bağdat ordusunun maaşını keserek Sâhibü'ş-şurta Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'i zor durumda bıraktı. Muhammed b. Abdullah'ın 253'te (867) ölümünün ardından yerine kardeşi Ubeydullah b. Abdullah getirildi. Hânedan içinde mücadelelere sebebiyet